

ред. В.В. Лях. – Вип. 32. – К. : Український центр духовної культури, 2003. – С. 138–148.

4. Морцакова О.С. Соціальна міфотворчість як культурне явище / *Культура і мистецтво у сучасному світі: Наукові записки КДУКІМ.* – Вип. I. – К., 1998. – С. 58–63.

5. Mannheim K. *Ideologie und Utopie.* – Bonn, 1929. – 555 S.

УДК 305:316.614

Надвинична Т. Л.

*к. психол. н., доцент кафедри психології та соціальної роботи
Тернопільський національний економічний університет*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Від народження дитина потрапляє у просторово-часовий плин соціального оточення, яке задає безліч стереотипів статево-рольової поведінки, котрі нав'язуються батьками, родичами, вихователями: «Це не гарно, це не личить дівчинці (хлопчиківі)»; «Не плач, хлопчики не плачуть!»; «Не бийся, так не красиво дівчинці поводитися». З перших хвилин усвідомлення себе як представника певної статі дитина пов'язує це з цілою низкою ознак – з одягом, правилами поведінки, виявами почуттів чи їх заборонаю. На *природні психологічні відмінності між обома статями*, які, безперечно, мають місце, накладаються моделі чоловічих і жіночих ролей, котрі наявні у чинній суспільній свідомості, але далеко не об'єктивні, почасти надумані чи другорядні [1; 3; 4].

Однак суб'єктивні налаштування не тільки існують як система поглядів на норми статево-рольової поведінки, а ще й постають як соціальні стереотипи, очікування, а тому відіграють активну роль у формуванні соціальних дій і вчинкових стратегій людини. Якщо реальна поведінка не співпадає з нормативами, то суспільство вдається до тиску на свідомість особистості, використовує проти неї певні санкції. Інколи останні є досить жорсткими (в архаїчних суспільствах за порушення статево-гендерної ідентичності та інші відхилення від загальноприйнятих стандартів винних карали вигнанням, або навіть більш суворими покараннями). Однак у сучасному світі подібні санкції носять переважно психологічний характер (осуд, негативні оцінки тощо), вони викликають переживання *соціального відступника* (почуття провини, сорому, конфліктності тощо). Щоб уникнути неприємних переживань, представник кожної статі прагне задовольнити моральні очікування, втілюючи своїм способом життя більш чи менш адекватні форми гендерно-рольової поведінки.

Перебіг процесів гендерно-рольової соціалізації чоловіків і жінок має багато відмінностей. Для жінки, згідно з історично сформованими патріархальними стереотипами, які, не зважаючи на суспільний прогрес, ще мають місце, переважає орієнтація на сім'ю та сімейні цінності, майстерність ведення домашнього господарства тощо. Для чоловіка, відповідно до тих

самих стереотипів, нормативно бажаною є більша активність за межами сім'ї, а відтак його професійна діяльність, суспільна активність, службовий успіх.

Зазначені стереотипи впливають на свідомість дитини, яка тільки починає шлях у суспільному житті. Так, дівчатка часто ростуть з переконанням, що вони не можуть бути такими цінними працівниками у професійній сфері, як чоловіки, що знаходить відображення у їхній самооцінці і певною мірою «виправдовує» той факт, що серед жінок дуже мало справжніх лідерів. Так, доведено, що у школі дівчатка мають більш низькі оцінки з математики, ніж хлопчики, і не тому, що у них переважають нижчі математичні здібності, а тому, що з роками вироблена занижена самооцінка, котру всіляко підтверджують очікуваннями педагога. Якщо врахувати, що існують реальні соціальні та економічні умови, які закріплюють такі викривлення дійсності, то стає цілком зрозумілим, що існує серйозна соціально-психологічна проблема, пов'язана із самореалізацією спочатку дівчинки і дівчини, потім молодої і зрілої жінки. Ці проблеми спричинили появу різних феміністичних рухів, котрі покликані допомогти жінкам у подоланні цих та похідних від них труднощів [4].

Водночас труднощі гендерної соціалізації мають не лише жінки. У процесі гендерного розвитку хлопчик також стикається з численними проблемами – з визнанням в оточенні однолітків, лідерством, суперництвом тощо. Якщо для дівчинки проблема лідерства полягає в тому, що вона за логікою суспільних стереотипів не повинна до нього прагнути, то для хлопчика, навпаки, людський загал змушує вважати лідерські досягнення невід'ємною цінністю свого буття. Чоловік, котрий залишається нереалізованим у сфері лідерства, часто тією ж громадською думкою вважається менш компетентним, ніж чоловік з високим статусом. Ця стороння думка нерідко тисне на свідомість, змушує відмовлятися від покликання на користь сходження шаблями влади.

Гендер стосовно індивіда певної статі як самості обіймає:

- *біологічну стать*, яка визначається з моменту народження й заснована на наявності так званих первинних статевих ознак;
- *гендерну ідентичність* – особисте осмислення і прийняття своєї приналежності до певної статі;
- *гендерний шлюбний і репродуктивний статус*, що відображає виконання чи відмову від шлюбу, дітонародження, батьківських ролей;
- *гендерні сексуальні орієнтації*, тобто соціально й індивідуально прийняті взірці сексуальних почуттів, бажань, їх практичне втілення та ідентифікація з ними;
- *гендерну особистість*, для якої характерні інтерналізовані моделі соціально прийнятних почуттів, емоцій, переживань, котрі зміцнюють сімейні структури, материнство й батьківство;
- *процес щодо творення гендеру* як такої соціальної практики у вивченні статевої поведінки, коли переважають гендерно забарвлені взаємостосунки у просторі певного соціально бажаного статусу;
- *гендерну презентацію*, а саме показу, демонстрації себе як особистості з певними гендерними рисами через засоби одягу, косметики, прикрас й інших інформаційно значущих (тілесних) маркерів [4].

Окреслена сукупність компонентів гендеру та умов його соціалізації дає підстави розглядати *особистість* як носія *гендерних норм*, що привласнені нею у суспільному житті. Саме дієвість соціальних норм і

культурних традицій формують свідомість людини, її погляди, поведінку і навіть стиль та зміст життєдіяльності.

Сукупність цих норм і традицій, котра несе кожній статі узагальнювальну інформацію про відповідні психосоціальні властивості, називають *гендерними ролями*. Іншими словами, це ті аспекти чоловічого й жіночого, що спричинені як біологічними, так і соціальними чинниками. У цьому сенсі також говорять про *гендерний стереотип* як важливу складову низки соціальних норм: у кожного індивіда є уявлення про те, що чоловікам і жінкам властиві певні набори конкретних рис і моделей вчинкових дій, що більшість людей дотримується аналогічного погляду і, зазвичай, чітко розрізняє правильну та неправильну поведінку представників кожної статі. Але очевидно, що основними причинами дотримання більшістю людей гендерних канонів є нормативний та інформаційний тиск найближчого оточення. Причому перший описує механізм адаптації особи до суспільних чи групових очікувань, тому відіграє важливу роль у привласненні гендерних ролей (прикладом цього тиску є негативна реакція батьків на ігри своїх дітей, які характерні для протилежної статі); другий – розширює знання про себе і світ та орієнтує на використання інформації в дотриманні тієї чи іншої позиції під час вирішення важливих соціальних питань. Свою поведінку в гендерному відношенні особа вважає правильною тільки тоді, коли спостерігає її у членів референтної групи (зокрема, сім'ї), що становить суть *соціальної верифікації*.

Із психологічного погляду зрозуміло, що й дотримання тенденції підкоряться соціальним нормам у певній ситуації економить мисленнєві і вольові зусилля: усе, що вимагається, це виявляти соціально очікувану поведінку. Так відбувається і з гендерними сімейними нормами, котрі більшість людей приймають неусвідомлено, поза сумнівом та критикою. Не дивно, що сучасна сім'я переважно має традиційний для західної культури патріархальний устрій. Хоча в останні десятиліття наше суспільство все більше стає патріархально-матріархальним, тому що соціальний статус жінки в ньому дуже високий і постійно зростає.

Сучасне суспільство недосконале в багатьох аспектах, тому воно не формує повною мірою мужніх чоловіків та довершено жіночних жінок. При цьому психологи стверджують, що мужність і жіночність не протистоять одне одному, і навіть бажано бути андрогінним чи андрогінною, тобто володіти кращими рисами обох статевих ролей. Більше того, самореалізація особистості вимагає поєднання аспектів фемінності та маскулінності. Та й відхилення від статево-рольових стандартів не спричиняє психологічної девіації. Основоположник гуманістичної психології *А. Маслоу* вказував на зв'язок між психологічним здоров'ям людини та її здатністю до внутрішньої самокомунікації з-поміж чоловічим та жіночим вихідними складовими, а *С. Бем* підкреслювала, що душевне здоров'я не повинно мати гендеру і, загалом, андрогінія позитивно впливає на наш психологічний стан, оскільки виявлений її вплив на ситуативну гнучкість як здатність зосереджуватися на інтересах інших залежно від ситуації, високу самоповагу, мотивацію досягнень, належне виконання батьківської ролі, суб'єктивне відчуття благополуччя.

Детальний аналіз наукових джерел [1 – 4] дає змогу виокремити принаймні п'ять основних типів підпорядкування гендерним нормам, котрим притаманні такі ознаки: а) *поступливість*: підпорядкування соціальним нормам, за якого людина не приймає їх, але співвідносить свою поведінку з

ними задля уникнення покарання й отримання соціального схвалення; б) *схвалення, інтерналізація*: підпорядкування соціальним нормам за умови їх повного прийняття; в) *ідентифікація*: підпорядкування соціальним нормам у ситуації, коли внутрішнє Я індивіда повторює дії рольової моделі; г) *непідкорення*: відкидання соціальних норм незалежно від моделі соціальної поведінки; д) *андрогінія*: у поведінці індивіда наявні рольові моделі представників обох статей.

Отже, кожному типу гендерної соціалізації особистості властиві специфічні ознаки підпорядкування гендерним нормам, що й дає змогу їх емпірично діагностувати та досліджувати. У цьому форматі психологічного пізнання гендеру очевидно, що гендерні стереотипи залежать від культури і соціальної структури суспільства, у якому вони формуються. Підтверджено той науковий факт, що процес підпорядкування гендерним нормам є суто індивідуальним, тобто залежить від рівня розвитку особистості, якості виховання у батьківській родині, особливостей її життєвого шляху та від приналежності до певного покоління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гасюк М. Вплив гендерної соціалізації на розвиток подружніх взаємин // *Психологія і суспільство*. – 2002. – № 1. – С. 75–83.
2. Лавриненко Н. Про нові методологічні підходи до дослідження інституту гендеру // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – 2006. – №2. – С. 103–115.
3. Морщакова О. Категорія «гендеру»: культурологічний зріз / *Соціально-психологічні та правові засади гендерної політики* // *Психологія і суспільство: Спецвипуск*. – 2005. – С. 40–41.
4. Фурман А.В., Надвичина Т.Л. *Основи гендерної рівності* // *Гендерний розвиток у суспільстві (Конспекти лекцій)*. – К.: ПЦ «Фоліант», 2004. – С. 7–46.

УДК 304:342.7

Підгурська М. В.
старший викладач кафедри психології та соціальної роботи,
Тернопільський національний економічний університет
Юр'єва З. М.
студентка групи СЗм-11
Тернопільський національний економічний університет

ЄВРОПЕЙСЬКА СОЦІАЛЬНА ХАРТІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СОЦІАЛЬНУ СФЕРУ УКРАЇНИ

Основними документами Ради Європи у галузі захисту прав людини є Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини (1950 рік), яка захищає цивільні і політичні права, а також Європейська соціальна хартія (підписана 18 жовтня 1961 року) і Європейська соціальна хартія